

Austrougarske vile u Puli

Radolović, Dalibor

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:972414>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE

DALIBOR RADOLOVIĆ

AUSTROUGARSKE VILE U PULI
ZAVRŠNI RAD

Pula, kolovoz 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
Preddiplomski sveučilišni studij Kulture i turizma

AUSTROUGARSKE VILE U PULI
ZAVRŠNI RAD

Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša, red. prof. u trajnome zvanju

Student: Dalibor Radolović (0303010988)

Studijski smjer: Kultura i turizam (izvanredni studij)

Pula, kolovoz 2017.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	6
2. POVIJESNI KONTEKST AUSTRO-UGARSKE.....	7
2.1. Pula uoči austro-ugarske vladavine.....	7
2.2. Pula kao glavna vojno-pomorska baza Austro-Ugarske Monarhije.....	8
2.3. Širi urbanistički i društveni razvoj grada.....	10
3. AUSTRO-UGARSKE VILE U PULI I NJIHOVA POVIJEST.....	10
3.1. Vila Monai, palača nadvojvode Karla Stephana i Marine Casino	12
3.2. Vile Münz.....	14
3.3. Vila kontraadmirala Horthyja.....	16
3.4. Vila kapetana Maximiliana Bissingena Von Nipenburga.....	18
3.5. Vila Mendelein.....	20
3.6. Vila Idola.....	21
3.7. Vila Petinelli.....	23
3.8. Vila Rizzi.....	24
4. ZAKLJUČAK.....	25
LITERATURA.....	27
POPIS GRAFIČKIH PRILOGA.....	28
SAŽETAK.....	29
SUMMARY.....	31

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Dalibor Radolović, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, ovime izjavljujem da je Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

U Puli, kolovoz 2017.

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Dalibor Radolović, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Austrougarske vile u Puli“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis:

U Puli, kolovoz 2017.

1. UVOD

Pula je višetisućljetni grad koji je prošao kroz mnoge povijesne promjene. Prvo nasljeđe na koje pomišljamo kada razmišljamo o gradskom povijesnom kontekstu neizbježno je ono rimsko, a kao najstarije urbano razdoblje uglavnom se ističe i kao najbitnije. Nerijetko se zaboravlja na onu bližu povijest koja je Pulu dovela do urbane razvijenosti i učinila od malog ribarskog mjesta veće urbano-kulturno središte dostojno srednjoeuropskih trendova.

Austro-ugarsko doba za Pulu je bilo vrijeme najbržeg i najintenzivnijeg razvoja. Pula je bila izabrana kao glavna luka Austro-Ugarske Monarhije, sidrište njezine ratne mornarice i sjedište pomorskog arsenala i upravo ju je to oživjelo u ne samo vojnom, već i kulturnom, arhitektonskom i društvenom smislu. Novi razvoj grada utječe i na boljitak industrije, a sve je to utjecalo na nagli porast broja stanovnika grada. Osim vojne infrastrukture i vojnih građevina, takav veliki porast zahtijevao je izgradnju stambenih prostora. Ti su prostori uglavnom bili namijenjeni visokim dužnosnicima i austro-ugarskim časnicima.

S obzirom na predmet istraživanja koji je utvrđen postavljanjem naslova, glavni ciljevi rada jesu prikazati temeljne značajke austrougarskih vila u Puli te njihov utjecaj na urbanistički razvoj samoga grada za vrijeme vladavine Austro-Ugarske Monarhije kroz odabrane primjere te spoznati važnost austrougarskih vila u cilju očuvanja antropogene kulturne baštine samoga grada. Pri izradi rada koristile su se sljedeće znanstvene metode: metoda promatranja, metoda analize, povijesna metoda, metoda deskripcije, metoda sinteze i metoda komparacije.

Teza od koje se polazi pri pisanju rada jest da je Pula pod austrijskom vlašću doživjela najveći stupanj urbanističkog razvoja.

Rad je podijeljen na četiri poglavlja u kojima će se što preciznije nastojati obraditi zadana tema. Kako bismo bolje razumjeli urbanu tradiciju grada, rad ćemo započeti osvrtanjem na politički kontekst Austro-Ugarske Monarhije te razvoj mornarice i Pule kao središnje vojno-pomorske baze. S obzirom na to da je cijeli urbanistički plan grada bio podređen upravo toj svojoj funkciji, u nastavku ćemo se osvrnuti na urbanistički plan razvoja onog vremena. Zatim ćemo se posebno detaljnije usredotočiti na neke od najbitnijih stambenih građevina, na njihove arhitektonske elemente te povijesne ličnosti za njih vezane. Zatim slijedi zaključak te popis izvora.

2. POVIJESNI KONTEKST AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

Austro-Ugarska Monarhija, odnosno Carska i kraljevska (K.u.K.) dvojna monarhija Austro-Ugarska, utemeljena je 1867. i opstaje do kraja Prvog svjetskog rata – 1918.

Nakon poraza Njemačkog saveza (koji predvodi Austrija) od strane pruske vojske u bitci kod Sadove, događa se i njegov raspad. Carska kuća Habsburga tada sklapa dogovor s Mađarima, nakon gušenja njihove bitke za neovisnost 1849. Novom Austro-ugarskom nagodbom stvorena je dualna monarhija, odnosno politički savez jednakopravnih državnih zajednica Austrije i Mađarske. Svaka je država zadržala svoj ustav, zakonodavstvo i državna tijela. Zajednički upravljaju vanjskim poslovima, vanjskom trgovinom i vojskom, a habsburški je car ostao državni poglavar. Višenacionalna država prijestolnice je imala u Beču i Budimpešti. Nagodba dviju sila nije odgovarala narodima koji su se našli pod pritiskom centralizacije, mađarizacije i germanizacije. Hrvatska je, kao i druge jedinice države, nakon izbora na kojima pobjeđuju unionisti, prihvatila Hrvatsko-ugarsku nagodbu 1868., kojom dobiva autonomiju u upravnim poslovima, školskom i sudskom sustavu te joj se omogućuje korištenje hrvatskog jezika kao službenog. Gospodarski i financijski i dalje ostaje ovisna o Ugarskoj (<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=135>, 15. kolovoza 2017.).

Za Pulu pak, možemo slobodno dodati, Austro-Ugarska bila je prvi korak ka urbanizaciji grada. Austro-Ugarskoj dugujemo ubrzani razvitak grada, opsežnu kulturnu baštinu, nematerijalnu i materijalnu, uključujući veliki broj građevina.

2.1. Pula uoči austro-ugarske vladavine

Prije dolaska austro-ugarske vlasti Pula je bila u rukama Venecije. Republika Sv. Marka sa sobom nosi niz nepovoljnih okolnosti za područje obalne Istre, a nepovoljni period trajao je čak četiri i po stoljeća.

Ipak, povoljan položaj grada prepoznali su i mletački moreplovci kojima je pozicija bila od sporedne strateške važnosti, mjesto odmora i opskrbe prije kretanja na duža putovanja, prema trgovačkim središtima Levanta (Marković, 2006: 215). Ipak, invazije uskoka u 16. su stoljeću bile česte, u 17. st. javljaju se austrijsko-napuljske flote, a prostor je nerijetko bio područje okršaja Mlečana i Austrijanaca. Najveći problem bile su zarazne bolesti koje pustoše područje i glavna su prijetnja zbog koje je grad skoro u cijelost izumro. Nakon nekoliko epidemija malarije, grad je prozvan “mrtvim gradom“ (tal. città cadavero) (Bogneri, 1989).

Sredina je za mletačke vladavine bila vrlo skromna, siromašna, malarična. Prva polovica 19. stoljeća, a između i razdoblje Napoleonove Kraljevine Italije, kasnije Ilirskih provincija te druge austrijske uprave (do 1918.) nije joj donijela nikakav posebni boljitak. U trenutku dolaska austro-ugarskih vlasti Pula se mogla pohvaliti s tek 590 stanovnika i 214 stambenih kuća ili zgrada od kojih je većina bila stara i oronula (Perović, 2011). Povremena naseljavanja došljaka nisu dovoljna kako bi se sredina u potpunosti obnovila, no svakako je bar održavaju na životu.

Kako bismo na adekvatan način dočarali važnost urbanog razvoja grada za vrijeme Austro-Ugarske, a time i važnost vila i ostalih stambenih objekata o kojima ćemo u nastavku govoriti, važno je imati predodžbu o stanju grada prije njegova razvitka. Iz dostupne nam literature možemo saznati demografske i druge statističke činjenice, no cijelu atmosferu također izvrsno opisuje sljedeći citat: „Pokazujući svoje zidove, Kaštel i Amfiteatar, Pula kao da izlazi iz vode. Ulazeći u luku prolazi se uz otoke ovjenčane maslinama uz koje stoje razasute ruševine i ostatci starih kula i zidina; grad se pruža promatraču kao kroz gustu zelenu mrežu što je čine visoka stoljetna stabla. Privlačan i dostojan divljenja, pejzaž pruža oku veću ugodu od svih starina što ih obgrljuje. Premda bi mogla primiti brojnu flotu, jedna od najljepših luka u Evropi, u vodama nema ni jedne barke (...). Pula danas broji jedva devetsto stanovnika; kamenje i otpadci žbuke priječe prolaz ulicama, (...) mnoge su kuće napuštene. Njeni su hramovi pretvoreni u skladišta, a crkve bez ikakva izvanjska sjaja, siromašne iznutra, prepune su zavjeta i prikazanja čudesa što su se ovdje dogodila (...). Pred gradskim zidinama u pijesku je položeno nekoliko topova bez postolja okrenutih moru kao da ribama zadaju strah u kosti. (Načinović, 2003: 40).

2.2. Pula kao glavna vojno-pomorska baza Austro-Ugarske Monarhije

Devetog prosinca 1856. car Franjo Josip I. položio je povelju i blagoslovio kamen temeljac puljskog Arsenala i time formalno potvrdio Pulu kao glavnu luku Carske i kraljevske ratne mornarice Austro-Ugarske (<http://www.jergovic.com/ajfelov-most/amplituda-zaboravljenoga-grada-%E2%80%93-pula-1914/>, 15. kolovoza 2017.).

Naime u Veneciji, koja je prije odabira Pule bila glavna austrijska luka, 1848. došlo je do antiaustrijske pobune. Većina talijanskih časnika u toj je prilici ostala na talijanskoj strani pobune. Osim toga, upravo sredinom 19. st. bio je aktualan prijelaz s jedrenjaka na parobrode, s drvenih brodova na one čelične i oklopne koji su na sebi mogli nositi jače topničko naoružanje. Plitki venecijanski zaljev nije bio pogodan za vezove toliko teških ratnih brodova.

Nakon pobune i tehnološkog napretka javila se potreba za novim mjestom, novim gradom koji bi bio pogodan za preuzimanje svih značajki glavne luke koje je ranije imala Venecija (Trogrlić i Stepanić, 2007: 19).

Zapovjednik austrijske ratne mornarice admiral Hans Birch von Dahlerup, podrijetlom Danac, za razvoj glavne austro-ugarske luke, birajući mjesto između nekoliko gradova (Trst, Rijeku, Pulu, Šibenik, Split ili Boku kotorsku), odlučuje se za Pulu zbog dubokog sidrišta, dovoljnog prostora za gradnju arsenala i strateškog pogleda na morske rute brodova. Bečki je dvor 1853. proglasio Pulu za *Zentralkriegshafen*, odnosno za glavnu ratnu luku.

Urbanistički razvoj od tog dana nadalje razvijao se sukladno ulozi grada u Monarhiji. Glavno uporište bila je luka koja je imala prednost kod izgradnje, a potom se nastavio graditi arsenal za izgradnju brodova i njihovu opskrbu te fortifikacijski sustav za obranu luke s kopna i s mora. Pula je postala sjedište lučkog admiraliteta, lučke kapetanije, zapovjedništva pomorskog okruga, tvrđavnog zapovjedništva, hidrografskog zavoda te povremeno sjedište biskupa Poreča i Pule. Sve su te institucije zahtijevale građevinsku infrastrukturu (Trogrlić i Stepanić, 2007: 19).

Slika 1. Panorama pulske luke s Monte Zara 1890.

(izvor: <http://www.panoramio.com/photo/8772814>, 15. kolovoza 2017.)

Brodovlje i vojska zahtijevali su i ljudske resurse pa se gradnja nastavila s vojarnama, institucijama i stambenim objektima namijenjenim uglavnom novonaseljenom stanovništvu. Uslijed rastućeg broja građana, tek se kasnije javila potreba za zdravstvenim, kulturnim, školskim i drugim ustanovama i zgradama (Perović, 2006: 79).

Prvi radovi krenuli su odmah, a ticali su se nasipavanja, kako bi se dodalo obalno područje za potrebe vezova i brodogradnje. Veći je broj uvala bio zasipan, a nasipavanjem su nastali i

otoci na kojima se danas nalazi brodogradilište Uljanik. Nova je luka morala biti veća i sigurnija od venecijanske. Već i prije službeno donesene odluke o Puli kao glavnoj luci, počela su se graditi skladišta za opskrbu brodova, na vezovima se naknadno nalazilo već nekoliko modernih brodova, a uslijedila je i gradnja vojarni i različitih vojnih i civilnih zavoda. Nisu izostale ni podmornička i zrakoplovna baza (Trogrlić i Stepanić, 2007: 19).

2.3. Širi urbanistički i društveni razvoj grada

Urbanistički razvoj ratne luke, kao što smo već napomenuli, zahtijevao je ljudstvo, a poslovi koji su se obavljali, kako građevinski tako i vojni, u grad donose mnoštvo novih lica, vojnika, činovnika, časnika, arhitekata i njihove obitelji.

Novi doseljenici s vremenskim odmakom stvaraju oko sebe gradske infrastrukture, vodovod, ceste, stambene zgrade i kuće, kulturne centre, škole i ostalo. Razvoj se nije dogodio preko noći, no trajao je relativno kratko. Uzmimo primjer opisa grada austrijskog pomorskog časnika Maximiliana von Rottauschera iz 1861., dakle u početnoj fazi urbanističkog razvitka.

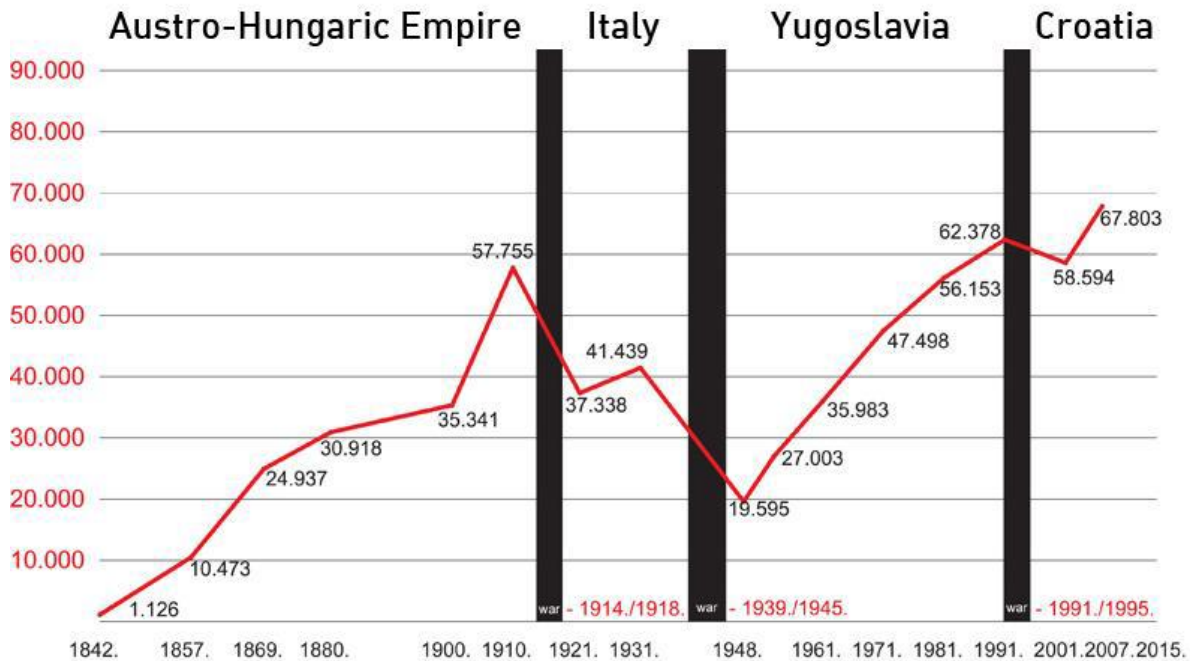
„Grad je bio slabo povezan s unutrašnjošću Austrije, točnije jedina je veza bio parobrod koji je dva puta tjedno dolazio iz Trsta, nepopločanim ulicama gacali su seljaci i njihova magarad, a na nedostatak kanalizacije neugodno je podsjećao običaj bacanja otpada kroz prozor“ (<http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/10.html>, 15. kolovoza 2017.).

Tomaso Luciani, talijanski povjesničar, opisuje grad potkraj istog desetljeća. Slika je tada potpuno drugačija. On u svojem opisu spominje škole i to na talijanskom i njemačkom jeziku, knjižnicu, kazalište, muzej, šetališta s drvoredima, poštanski ured, hotele, kavane i pivnice.

Urbanistički razvoj širi grad izvan starih zidina. Gradnja stambenih objekata za časnike i kvalificirane arsenalske radnike usko je povezana s položajem luke. Osnovne odrednice širenja grada, kada su u pitanju ulice, ipak djelomice bivaju preuzete od već starih utabanih antičkih putova. Postojala je i zabrana gradnje oko vojnih objekata koja i danas ostavlja Puli pomalo raštrkanu tlocrtnu sliku na zemljopisnim kartama, odnosno urbanistički nered (Krizmanić, 2010: 146).

Do početka 20. st. razvitak grada dosegao je svoj vrhunac. Arsenal je 1910. zapošljavao 2.500 civilnih radnika i oko 5.500 povremenih, nekvalificiranih. Uz luku, mornaricu i Arsenal, postojao je velik broj drugih dućana, obrta i trgovina potrebnih za zadovoljavanje svakodnevnih potreba sve većeg broja stanovnika. Iste godine broj kuća za stanovanje iznosi 7.346, a računajući isključivo civile, broj stanovnika bio je 42.058. Po veličini grada Pula

doseže visoko drugo mjesto, odmah iza Zagreba kada govorimo o području koje seže od rijeke Drave do Jadranskoga mora (Dukovski, 2011: 118). U nastavku na slici 1. može se vidjeti izgled krivulje naglog rasta stanovništva počevši s 1842. godinom.

Slika 2: Promjene u broju stanovništva na području grada Pule
(izvor: <http://praksa.hr/map-story/#title>, 15. kolovoza 2017.)

3. Austro-Ugarske vile i njihova povijest

U vrijeme urbanog razvitka Pula je postala grad koji okuplja stanovništvo srednjoeuropskog prostora, no tu je ostalo i starije nasljeđe mletačko-talijanskog tipa i talijansko stanovništvo. Određena dvojnost, odvojenost, osjećala se u društvu, jeziku, politici i drugim sferama.

Ipak, nisu to jedina dva naroda koji dijele isti prostor, tu su se mogli pronaći primjerice Česi, Mađari i naravno Hrvati. Austrijanci, Nijemci i Talijani bili su na jačim pozicijama pa se njihov utjecaj na grad najviše osjetio.

Za grad to bila prednost ako govorimo o kulturalnoj i arhitektonskoj raznolikosti, europeizacija ili stvaranju kozmopolitskog ugođaja. Dio doseljenika obnovio je kuće u okviru grada i naselio ih (Kaštel, Forum, dio grada uz luku), dok se drugi dio doseljenika nastanjuje u za njih izgrađena nova naselja (naselja Veruda, Arena, San Martino, Zaro, ulice San Policarpo, Della Stazione, Siana, San Michele) (Dukovski, 2011: 119).

U nastavku će se istaknuti pojedine vile i osvrnuti se na njihovu povijest te povijest njezinih stanara. S obzirom na to da je građevina i stambenih objekata iz austro-ugarske vladavine mnogo, okviri ovoga istraživačkog rada, naravno, nisu dovoljni kako bi spomenuli svaku pojedinu zgradu ili vilu. Među vilama koje smo odabrali bit će i one koje su bile namijenjene javnim druženjima i javnim manifestacijama.

3.1. Vila Monai, palača nadvojvode Karla Stephana i Marine Casino

Vila Monai jedna je od najpoznatijih austro-ugarskih palača u gradu, a njezina je pozicija u samom centru grada, pod brdom Zaro (na početku današnjeg Bulevara). Izgrađena je 1877., a u njoj je nekoć bilo sjedište elitnog jahtaškog kluba, jednog od najelitnijih u Europi: K. u. K. Yacht-Geschwader. Prije izgradnje ovog zdanja to je područje bilo neuređeno (Perović, 2011: 22).

S vremenom se u tom okruženju dižu još dva građevinska zdanja koja zaokružuju prostor, oba veća i veličanstvenija. Vila Monai pored palače nadvojvode Karla Stephana Habsburg-Lotringen izgledala je čak i skromno.

Slika 3: Vila Monai

(izvor: <https://www.google.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15. kolovoza 2017.)

Nadvojvoda Karl Stephan bio je ujedno i kontraadmiral i komodor K. u. K. jahtaškog kluba, a njegova palača stajala je odmah njemu preko puta. Bila je to onovremeno najprepoznatljivija građevina u gradu, pravokutnog oblika, trokatnica izgrađena 1892. blokovima istarskog kamena. Prednju glavnu stranu pročelja krasio je okrugli oblik, a na vrhu i kupola.

Slika 4: Palača Karla Stephana u ulici Zaro

(izvor: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1408890&page=2>, 15. kolovoza 2017.)

Nadvojvoda Karl Stephan Pulu s obitelji napušta 1901., a po njegovu odlasku palaču (slika 4.) preuzima gradska vlast koja je ondje iste godine smjestila Kotarski kapetanat te on ondje ostaje do kraja Prvog svjetskog rata. Nažalost, ta je veličanstvena palača srušena u bombardiranjima u Prvom svjetskom ratu. Na njezinom je mjestu iznikla nova građevina, današnji središnji poštanski ured grada Pule.(Perović, 2011).

Slika 5: Marine Casino

(izvor: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=491634&page=39>, 15. kolovoza 2017.)

Treća vila (slika 5.) koja se nalazila u blizini jest ona u kojoj se nalazio renomirani Marine Casino, odnosno zgrada u kojoj je danas Dom hrvatskih branitelja. Ona je izgrađena nešto kasnije, 1913., a za radove je bio zadužen poznati bečki građevinar Bauman. U krugu tih triju građevina početkom 20. st. prostor je bio uređen poput rotonde radi okretaja tramvaja koji je tada vozio gradom.

3.2. Vile Münz

Vile Münz nalaze se u Kolodvorskoj ulici u Puli (nekadašnjem Soborgo della Stazione), a izgrađene su početkom 20. stoljeća. Investitor je bio poduzetnik Jakob Ludwig Münz Wohnhauser po kojemu su vile i dobile ime. On je ujedno zaslužan i za izgradnju natkrivene gradske Središnje tržnice (1903.) te još i danas impozantnog Grand Hotela Riviera.

Novopodignute zgrade našle su se izgrađene nedaleko osamljenog gradskog kolodvora, a nakon izgradnje hotela Rivijera, također jedne od ljepših austro-ugarskih zgrada u Puli, cijeli je taj dio grada oživio (Perović, 2011). Do izgradnje kolodvora, to je područje bilo močvarno i

nenaseljeno. Nakon nasipavanja i izgradnje željeznice, jedne od ključnih građevinskih infrastruktura za pomorsku bazu, javlja se mogućnost izgradnje stambenih objekata.

Ti su objekti ipak bili izloženi djelovanju mora i niskog tla sve do izgradnje lukobrana (Molo Elisabeth I, 1904.). Upravo nakon njegove izgradnje počinje i sustavnija gradnja na području koje danas popularno nazivamo Punta. Zgrade, sve redom izgrađene u upečatljivom secesijskom stilu, nižu se od željezničkog kolodvora do podnožja puljskog Amfiteatra. Sve su okrenute pročeljem prema morskoj obali. Uz visoko prizemlje, imaju još tri kata sa stambenom namjenom te na polovici krova uzdignuto potkrovlje.

Zanimljivo je da se u arhitektonski historicizam ovih zgrada upliće moderan secesijski stil koji prepoznajemo po nizu dekoracija na pročeljima, pogotovo po florealnim motivima. Još nekoliko Münzovih građevinskih objekata izgrađeno je u tzv. mladenačkom stilu, odnosno jugendstilu, a radi se upravo o aglomeratu građevina nedaleko željezničkog kolodvora (Perović, 2011).

Slika 6: Vila Münz

(izvor: <https://www.google.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15 kolovoza 2017.)

Stanovi su u ovim atraktivnim vilama (slika 6.), iznajmljivali ili kupovali bogati slojevi građanstva, oni koji su bili dio vojne i gradske elite. Ukupno su do 1912. izgrađene četiri zgrade, a u svakoj je bilo maksimalno 14 stanova.

Najatraktivnije su dvije središnje zgrade koje su projektirali bečki arhitekti Johan Pokorny i Franz von Krauss (današnja Kolodvorska 10) i domaći arhitekt Rudolf Krischan (Kolodvorska 12). Obje su izgrađene 1906. Upravo su moderni secesijski elementi oblikovani po uzoru bečkih palača, a taj su utjecaj u Pulu donijeli Pokorny i Krauss. Obje građevine obilježava srednjoeuropski tip gradnje i onovremeno suvremene umjetničke tendencije austrijskih i njemačkih gradova s početka 20. stoljeća. Jedna od četiri građevine, ona najbliža uličnom stubištu i kolodvoru, na pročelju ima kupolu koja joj daje posebno upečatljiv izgled. Stanovi su veliki, do 150 metara kvadratnih, a uglavnom se sastoje od spavaće sobe, dnevnog boravka, dječje sobe, kuhinje, kupaonice i velikih lođa na ulazu (Perović, 2011).

3.3. Vila kontraadmirala Horthyja

Najmlađi austro-ugarski kontraadmiral Nicolaus Horthy de Nagybanya u Puli je, pouzdano se zna, živio u dvjema austrougarskim vilama. O Horthyju i danas postoje različiti urbani mitovi, a upravo iz takvih priča možemo doznati kako je, ipak nepouzdan, imao i stan u ranije spomenutim bogatim vilama Münz (Perović, 2011: 149).

Njegov se prvi dom u Puli nalazio sjeverozapadno od Mornaričkog (Maximilianovog) parka, na prostoru tada novog gradskog predgrađa San Policarpo. U Vili Martinz, izgrađenoj koncem 19. stoljeća, a koja je ime dobila po vlasniku, profesoru glazbe, Horthy je živio do 1905.

Sjeverozapadno od Vile Martinz već je tada bila izgrađena zgrada Mornaričko-tehničke uprave, a malo podalje i Mornarička bolnica (Marine Spital). Njegova prva vila imala je i konjušnicu, a park podalje bio je također uređen u austrijskom stilu, s malom fontanom i malom sjenicom.

Horthy se rodio 1868. u Kenderesu, u ugarskom dijelu monarhije, i to tek godinu dana nakon uspostavljanja dvojne monarhije. Rodom je bio Mađar. Mornaričkim časnikom postaje 1886. Mornaričku akademiju, odnosno Marine Akademie, upisuje u Rijeci, gradu koji je u to vrijeme glavna austro-ugarska trgovačka luka. Horthy je bio iznimno dobar, uporan i hrabar u svojim pomorskim operacijama, a bio je i admiral vojnog broda „Viribus Unitis“.

Sudjelovao je u mnogim napadima na Otrantsku baražu. Napreduje brzo, a s obzirom na to da je bio osobni ađutant cara Franje Josipa I., neki smatraju kako mu napredovati nije bilo teško.

Slovio je kao jedan od najboljih časnika, a valja spomenuti da je među 50 časnika i kapetana bio jedini Mađar koji je postao zapovjednik austro-ugarske flote.

Nakon svojeg vojnog napretka, Horthy seli u novoizgrađenu vilu koja po njemu dobiva i ime. Nalazila se u novoj gradskoj elitnoj četvrti na Verudi i bila je okružena drugim elitnim vilama. Sve su te vile bile iznimno bogate, namijenjene isključivo višem sloju građanstva, onima koji su si mogli priuštiti izgradnju samostojećih stambenih objekata.

Slika 7: Vila Horthy

(izvor: <https://www.google.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15. kolovoza 2017.)

Horthy u svojoj bogatoj rezidenciji (slika 7.) sa suprugom i četvero djece živi do samog odlaska iz Pule, do kraja Prvog svjetskog rata 1918. Sve do 1944. bio je regent u mađarskoj vojsci, a pod njegovim utjecajem ta se zemlja priklanja Hitlerovoj politici.

U Mađarskoj, koja je teritorijalno i duhovno opustošena i uništena Trianonskim ugovorom, Horthy je bio regent slabog kraljevskog prijestolja. Uz Hitlera je stao iz strateških razloga. Njemačke je gospodare politički pokušavao zavljučiti, jer nije htio bespogovorno provoditi njihovu volju. Umire 1957. u progonstvu u Portugalu

(<http://www.jutarnji.hr/kultura/art/izlozba-fotografija-igora-zirojevica-vile-u-kojima-su-zivjeli-admiral-horthy-i-obitelj-von-trapp/592522/>, 15. kolovoz 2017.).

Njegova je vila jedna od zanimljivijih građevinskih austro-ugarskih ostavština u Puli. Odiše bajkovitošću, a i povijest vezana uz vlasnika daje joj zasigurno posebni značaj. Supruga admirala Horthyja, Magdolna Horthy, bila je rodom iz Transilvanije, a taj se utjecaj uviđa i u arhitekturi vile.

Često je nazivaju vila-dvorac zbog istaknute visoke kule u obliku stošca i mnoštva fasadnih valovitih ukrasa. Arhitektonski se smatra spojem njemačkoga gotičkog, renesansnog i alpskog folklornog stila gradnje. Okoliš vile-dvorca činio je bogat vrt. Zanimljivo je kako je kuća okićena neprekidnim vijencem četverolisne djeteline, a i oko tog vijenca postoji urbani mit. Naime, Horthy je brzim vojnim napretkom postao i vrhovni zapovjednik austro-ugarske flote, a u tom je trenutku, priča se, postao okrutan čovjek zaslijepljen pozicijom i moći (Perović, 2011).

Horthy tada osuđuje na smrt jugoslavenskog mornara Krausa i Čeha Kouckija. Posljednje Krausove riječi bile su, prema ovoj priči, kletva koje se bojala Horthyjeva supruga. Zbog te je kletve navodno, niti jedan dana nakon Krausove smrti, tražila od talijanskog građevinara Virgilia Volpija da oko novoizgrađene vile stavi vijenac koji će donijeti sreću. I to bez ijednog prekida, oko cijelog obujma građevine (Orlić, 2014: 66-67).

3.4. Vila kapetana Maximiliana Bissingena von Nippenburga

Nedaleko Horthyjeve vile, uvijek u tada elitnom dijelu grada Verudi, izgrađena je i vila uglednog plemića, grofa Maximiliana Bissingena und Nippenburga. Maximilianova vila izvrsno je sačuvana, što je za građevine iz istog povijesnog perioda u Puli rijetkost.

Vila (slika 8.) je bila izgrađena 1895. za Maximiliana i njegovu suprugu, uglednu i prema pričama temperamentnu Poljakinju, groficu Sophie Franzisku Ledochowsku. Kuća je jednokatnica s visokim prizemljem, suterenom i potkrovljem, a projektirao ju je poduzetnik Johann Bacher.

U suterenu zgrade nalazile su se prostorije za posluhu, njihove spavaće sobe i radne prostorije: kuhinja, praonica, glačaonica i kotlovnica. Prvi je kat bio namijenjen dnevnom boravku vlasnika, a ondje se nalazila njihova kuhinja i blagovaonica, spremište hrane i veliki salon. Na prvom su katu plemićke spavaće sobe, ona supružnika Bissingen i njihove djece, ali i spavaća soba guvernante. Na istom katu smješteni su bili i sanitarni čvorovi.

Osim što se u ovom slučaju radi o jednoj od najsačuvanijih građevina austro-ugarskog perioda, za vilu plemića Maximiliana ostali su sačuvani Bacherovi nacrti te dokument o

suglasnosti za izgradnju objekta koji je potpisao ugledni susjed Herr K. u. K. Kaemmerer und Corvetten Capitan von Pietruski (Perović, 2011: 190-191).

Slika 8: Vila grofa Maximiliana Bissingena und Nippenburga

(izvor: <https://www.google.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15. kolovoza 2017.)

Ulaz vile bio je okrenut prema Via Ospedale, prema kojoj su gledale i ostale elitne vile. Vrt, koji je i danas iznimno uređen, činio je okućnicu i s prednje i sa stražnje strane imanja. Posebno se tada isticao prednji dio vrta, ono što su nazivali Vorgarten, koji je s atraktivnim pročeljem ukrašavao cijelu ulicu.

Maximilian Bissingen und Nippenburg u Pulu dolazi 1887. kao zastavnik linijskog broda, a radio je u Hidrografskom zavodu na Monte Zaru. U ljetnim mjesecima svoje je dužnosti i dalje obavljao na brodovima, pa tako 1889. biva promaknut u čin Lininenschiffsleutnanta, a na prijelazu stoljeća postaje kapetan korvete.

Sveukupno je imao pet činova, a jedan od njih bilo je odlikovanje Malteškog reda Ehrenrittera. U Puli je njegova prva dužnost bila voditi ogranak spremišta zemljopisnih karata koje su se u ono vrijeme brzinski izrađivale za potrebe austro-ugarske flote. U Puli upoznaje buduću suprugu, a vjenčanje je održano u puljskoj katedrali 1893. (Orlić, 2014: 76-77).

U svojoj vili, na žalost, Maximilian nije dugo uživao. Umire iznenada već 1903. Pokop se obavio na puljskome Mornaričkom groblju. Njegova je udovica s dvoje djece, Mariom Isabellom i Maxom, živjela u vili do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. Odlazi tada zauvijek u Graz, gdje umire tek 1944.

Nakon njezina odlaska, zanimljiva je činjenica, u vilu useljava obitelj poznatog puljskog skladatelja Antonia Smareglie, no odlaze nakon Drugog svjetskog rata, 1947., kao i druge talijanske obitelji.

3.5. Vila Mendelein

Vila Mendelein, s još uvijek vidljivim natpisom imena na prednjem pročelju iznad lođe na prvom katu, nalazi se u bivšoj Via Ospedale na Verudi. Ta je vila još jedna u nizu rezidencija visoko pozicioniranih časnika mornarice.

Projektant ove vile, koja se također smatra jednom od atraktivnijih prema građevinskim pojedinostima, bio je već ranije spomenuti bečki arhitekt zaslužan i za arhitekturni nacrt Vile Münz, Johan Pokorny. Vila Mendelein izgrađena je 1903., a naziv dobiva prema investitorici Mariji Mendelein, čije je djevojačko ime bilo Wimmer (Perović, 2011).

Slika 9: Vila Mendelein

(izvor: <https://www.goole.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15. kolovoza 2017.)

Prema arhitektonskim odrednicama, Vila Mendelein (slika 9.) krasi pomalo srednjovjekovni stil, a radi se o samostojećoj jednokatnici s visokim prizemljem. Na jednoj strani pročelja posebno se ističe kula koja završava ravnim krovom, odnosno terasom na samom vrhu. Glavni ulaz okrenut je prema istoku, a zanimljiva je činjenica da je okućnica još uvijek ograđena originalnom željeznom kovanom ogradom.

Poznato je da je u vili živio Adolf Mendelein, rođen 1856., a njegova je služba u mornarici započela 1874. Za boravka u Puli i u vrijeme gradnje vile imao je čin kapetana korvete. Druga vlasnica Vile Mendelein, kako je vidljivo iz kupoprodajnih dokumenata, bila je Giovanna Fabian, a treći vlasnik poznati puljski inženjer Aurelio Brussich i njegova supruga Alma. Vlasnik je bio hrvatskog podrijetla, no za vrijeme Italije, u sveopćoj talijanizaciji, talijanizirano je i njegovo prezime. Taj je detalj bitan uzmemo li u obzir činjenicu da se Vila Mendelein u govoru lokalnog stanovništva i nekim dokumentima spominje i kao Vila Brussich (Perović, 2011).

Za vrijeme Jugoslavije građevina je bila proglašena društvenim vlasništvom, a kasnije je detaljnije određena kao vlasništvo Općine Pula.

3.6. Vila Idola

Vila Idola jedna je od raskošnijih vila u Puli iz perioda Austro-Ugarske Monarhije. Zanimljiva je činjenica da je izgrađena na zemljištu na kojem je i onda bila zabranjena gradnja. Ni danas se u njezinoj blizini ne nalazi mnogo kuća. Posebnu dozvolu za izgradnju izdalo je Zapovjedništvo Lučkog admiralteta u Puli, a njezini su vlasnici bili princeza Eleonora i Alfons von Kloss.

Kao što lokalni običaj nalaže, i oko ove je građevine u usmenoj predaji moguće pronaći i čuti mnoge urbane mitološke priče. Zapisali su ih različiti autori, a Branko Perović navodi one najpoznatije. Prva urbana legenda govori kako je kuću izgradio prijestolonasljednik, sin jedinac Franje Josipa I. i Elizabete I., Rudolf. Ipak, priču se može demantirati jer same činjenice govore nešto drugo: Rudolf je počinio samoubojstvo još 1889., a Vila Idola izgrađena je tek u 20. stoljeću, 1914. Druga urbana legenda govori kako je vila izgrađena kao rezidencija za sina Karla Stephana i njegovu suprugu, kći admirala Pietruskog.

Mirjana Bašić, ističe Perović, najpouzdaniji je izvor za rješavanje dileme o vlasnicima građevine. Prema dokumentaciji, vidljivo je kako je vila bila vlasništvo princeze Eleonore Marije, prve kćeri austro-ugarskog admirala i nadvojvode Karla Stephana von Habsburga-

Lothringena i njegove žene Marije Therese. Princeza Eleonora rodila se 1886. i to u Puli, gdje je provela i svoje djetinjstvo.

Kasnije, plemkinja Eleonora za svojeg izabranika uzima mladog austro-ugarskog časnika Alfonsa von Klossa, tada na dužnosti u Puli. Kloss se rodio 1880., a školovanje završava u obližnjoj Rijeci na Pomorskoj akademiji. Mladi Kloss bio je na mnogim dužnostima na brodovima mornarice, a 1914. iz zastavnika promaknut je u čin poručnika linijskog broda. Dužnosti je nastavio obavljati u Puli, a bio je zadužen za obranu lokalnog područja na brodovima torpedne grupe. Kloss je, sa suprugom princezom Eleonorom i obitelji, do pada Monarhije živio u Puli, a potom se cijela obitelj seli u Austriju.

Slika 10: Vila Idola

(izvor: <https://www.google.com/pages/Igor-Zirojević-Photography>, 15. kolovoza 2017.)

Vila Idola (slika 10.) arhitektonski je izgrađena po uzoru na srednjoeuropske otmjene ljetnikovce i jedina je građevina u Puli podignuta u tom stilu. O tom ladanjskom elementu Vile Idole svjedoči mnoštvo verandi, balkona i trijemova (neorenesansnih arhitektonskih elemenata) i velika okućnica od 13 hektara, obavijena zelenilom. Vila i okućnica s terasama okrenute su prema moru i zalascima sunca. Jedan od najočitijih statusnih simbola nekoć je bila kapelica kao dio kuće, a u Vili Idoli ne izostaje ni taj element.

Vila ima suteren, prizemlje, jedan kat i potkrovlje. Najniži dio kuće bio je namijenjen posluži, dok su ostali katovi predviđeni za boravak drugih ukućana. Kroz glavna vrata na prizemlju ulazi se u široku središnju dvoranu koja je vodila do ostalih prostorija prizemlja. Velikim stubištem penje se na prvi kat gdje su se nalazile spavaće sobe, ali i ulazi koji su vodili u potkrovlje i u vrt ispred rezidencije.

Nakon pada Monarhije i odlaska plemićkih vlasnika, kuću kupuje bogataš Antonio Crljenica iz Marčane koji ondje živi do završetka Drugog svjetskog rata, točnije do 1947. kada se seli u Italiju. Vila Idola bila je potom dugo Dom za starije osobe (Perović, 2011).

3.7. Vila Petinelli

Vila Petinelli, koju su još nazivali i Vila Maria, smještena je na zapadnim obroncima Kaštela, u blizini Njemačke državne gimnazije, odnosno današnjeg Arheološkog muzeja Istre i zgrade Pivnice, odnosno današnjeg popularnog Circola. Budući da je tada gradnja u okružju mletačke utvrde bila zabranjena, vila Petinelli ipak je izgrađena 1911., a projektirao ju je Ferdinand Geyer. Izgrađena je mala i uska ulica Castropola, a oko nje se moglo graditi samo do određene visine. Tu je visinu određivala K. u. K. Inženjerijska direkcija, a protezala se od Državne njemačke pučke škole, a do 1914. i do nekoliko stambenih vila na privatnom zemljištu.

Zgrada je jednokatnica (slika 11.) s visokim prizemljem i podrumom. U stan, koji se sastoji od predsoblja, kuhinje, dnevnog boravka, dviju spavaćih soba, WC-a, kupaonice te podrumске drvarnice, ulazi se sa zajedničkog stubišta. Raspolaze voćnjakom i uređenim dvorištem, a glavni ulaz je na zapadnoj strani, s ukrašenim stubištem. Također, vilu krase brojne terase na krovu s pogledom na puljsku luku, a nasuprot vile nalazi se Sveučilišna knjižnica (Perović, 2011: 68).

Slika 11. Vila Petinelli

Izvor: (<http://www.regionalexpress.hr/site/more/vila-petinelli-na-katelu>, 15. kolovoza 2017.)

3.8. Vila Rizzi

Vila Rizzi sagrađena je 1898. u obiteljskoj šumi „Bosco Rizzi“ na području Moncanora. Pripadala je uglednom puljskom Talijanu Lodovicu Rizziju, koji je ujedno bio i gradonačelnik Pule. Lodovico Rizzi rodio se u Puli 1859., u patricijskoj obitelji. Školovao se u Puli, Trstu i Padovi, odnosno u gradovima koji su tada bili u sastavu Austro- Ugarske, gdje je stekao svoje srednje i fakultetsko obrazovanje. Bio je predsjednik Istarskog sabora i zastupnik u carevinskom vijeću u Beču. Umro je 1945, a pokopan je na Gradskom groblju u Puli (Perović, 2011).

Slika 12. Vila Rizzi

Izvor:(<http://www.regionalexpress.hr/site/more/vila-rizzi-gradonaelnika-dr.-lodovica-rizzija>,
[15. kolovoza 2017.](#))

Vila (slika 12.) je izgrađena na čestici od 560 četvornih metara te predstavlja vrlo impresivan oblik građevine s glavnim ulazom okrenutim prema sjeverozapadu, a ispred kojeg je podignut stubišni prilaz s ogralom od betonskih stupića, gdje se ispod balkona nalazi ulaz u samu vilu. Na vrhu vile nalazi se mansarda koja daje poseban arhitektonski oblik. Danas je u Šišanskoj ulici smješten „Centar za društvenu brigu o starijim osobama“ kao Dom za starije osobe „Vila Marija“, koja je obnovljena 1989., a dobila je ime kćeri Lodovica Rizzija.

4. ZAKLJUČAK

Pula je pod vlašću Austro-Ugarske Monarhije bila od 1867. pa do kraja Prvog svjetskog rata 1918., no prije toga bila je u rukama Venecije. Nakon što je 1856. određena kao glavna ratna luka Monarhije, grad se počinje jače razvijati. Njegov urbanistički i društveni razvoj pridonio je dolaskom novih lica, vojnika, časnika, arhitekata i njihove obitelji. Pula je postala grad kulturalne i arhitektonske raznolikosti koji okuplja stanovništvo srednjoeuropskog prostora, gdje su se na istome mjestu mogli pronaći Česi, Mađari, Hrvati te Nijemci, Austrijanci i Talijani koji su bili na najvišim pozicijama i njihov se utjecaj na grad najviše osjetio. Kuće

koje su se nalazile u okviru samoga grada, odnosno na Kaštelu, Forumu te dijelu grada uz luku, najviše su obnovljene i naseljene. Nadalje, u novim se izgrađenim naseljima, kao što su Veruda, Arena, San Martrin, Zaro, ulice San Policarpo, Siana i dr., nastanjuje preostali dio doseljenika.

Iz svega izloženog u ovome radu, koji je formom prekratak da bi se navela sva povijesna, kulturna i arhitektonska ostavština Austro-Ugarske Monarhije na prostoru grada i okolice, jasno je kako osim drevnih rimskih arhitektonskih spomenika Pula sadrži ogromno kulturno blago koje je, po svemu sudeći, nedovoljno iskorišteno. Kuće i vile koje smo naveli uglavnom se još uvijek koriste kao stambene, no bez obzira na tu činjenicu propadaju s odmakom godina.

Temeljem rezultata istraživanja došlo se do saznanja da je Pula pod austrijskom vlašću doživjela najveći urbanistički procvat svojega doba, odnosno došlo je do velike urbane transformacije iz ribarskog naselja u srednjoeuropski grad iznimno bogatom srednjoeuropskom kulturom, gdje se austrougarske vile ne promatraju samo kao stambeni objekti, već kao objekti koji su posebnim austrijskim duhom pridonijeli obilježjima grada kakve Pula do tada, pa sve do danas nije uspjela nadmašiti. Što se tiče same preporuke za buduća istraživanja, smatra se da bi se ona trebala baviti time na koji način valorizirati austrougarske vile, jer i sami građani Pule, svakodnevno prolazeći pored vila, ne uviđaju njihovo bogatstvo. Iako je ovaj dio novije povijesti još uvijek nedovoljno istražen, upravo se posljednjih godina na njega obraća sve više pažnje, pa se zbog toga oko kuća i vila te oko obitelji i osoba koje su u njima stanovale, stvorila gotovo mitološka pozadina koju je u, primjerice, turističke svrhe potrebno iskoristiti, detaljnije zapisati i baštiniti.

LITERATURA

1. Bašić, M., 1992.-1993., *Austrougarske vile Verude, Monte Rizzia i San Policarpa*, Pula (katalog)
2. Benussi, B., 1924., *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste
3. Bogneri M., 1989., *Cronache di Pola e dell'Istria*, Trieste
4. Dukovski, D., 2011., *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači apokalipse*, Nova Istra, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula,
5. Krizmanić, A., 2010., *Utjecaj smještaja Arsenala na prostorni razvitak Pule, u: Stotinu i pedeset godina brodogradnje u Puli*, Društvo za proučavanje prošlosti C. i kr. mornarice "Viribus unitis", Pula, str. 146.-160.
6. Marković, J., 2006., "K. u. K. slika grad", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 30 Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, str. 215.-228.
7. Orlić, P., 2014., "Čitanje dekoracije fasadnog vijenca s motivom četverolisne djeteline", *Grad interval*, Studiolab, Pula, str. 66.-67.
8. Orlić, P., 2014., "Čitanje opusa Baumeistera Jacoba Ludwiga Münza", *Grad interval*, Studiolab, Pula, str. 72.-74.
9. Orlić, P., 2014., "Čitanje željeznog strugača za blato s motivom sfingi", *Grad interval*, Studiolab, Pula, str. 66.-67.
10. Perović, B., 2011., *Austrougarske vile i kuće u Puli – Vraćanje memorije gradu*, Tiskara Nova, Pula
11. Trogrlić, M. - Stepanić, Ž., 2007., "Pula kao Austro-ugarska ratna luka", *Školski vjesnik – časopis za pedagoška i školska pitanja*, vol. 56, br. 1-2, Split, str. 17.-30.

MREŽNE STRANICE:

Bertoša, S., *Austro-Ugarska Monarhija*, preuzeto sa službenih stranica Leksikografskog zavoda Miroslava Krležę (<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=135>, 15. Kolovoza 2017.).

Dabo, M., *Austrijska Pula između kozmopolitizma i suprotstavljenih nacionalnih pokreta*, preuzeto sa službene stranice Agencije za odgoj i obrazovanje (<http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/10.html>, 15. Kolovoza 2017.).

Jergović, M., *Izložba fotografija Igora Zirojevića - Vile u kojima su živjeli admiral Horthy i obitelj Von Trapp*, Jutarnji list, Zagreb, 2014. (<http://www.jutarnji.hr/kultura/art/izlozba-fotografija-igora-zirojevica-vile-u-kojima-su-zivjeli-admiral-horthy-i-obitelj-von-trapp/592522/>, 15. kolovoza 2017.).

POPIS GRAFIČKIH PRILOGA

Slika 1. Panorama puljske luke s Monte Zara 1890.	9
Slika 2. Promjene u broju stanovnika na području grada Pule.....	11
Slika 3. Vila Monai.....	12
Slika 4. Palača Karla Stephana u ulici Zaro.....	13
Slika 5. Marine Casino.....	14
Slika 6. Vila Münz.....	15
Slika 7. Vila Horthy.....	17
Slika 8. Vila grofa Maximiliana Bissingena und Nippenburga.....	19
Slika 9. Vila Mendelein.....	20
Slika 10. Vila Idola.....	22
Slika 11. Vila Petinelli.....	24
Slika 12. Vila Rizzi.....	25

SAŽETAK

Austo-ugarskom nagodbom stvorena je dvojna monarhija, odnosno savez državnih zajednica Austrije i Mađarske, koji je opstao do kraja Prvog svjetskog rata 1918. Prihvativši nagodbu, Hrvatska dobiva autonomiju u upravnim poslovima, školskom i sudskom sustavu, a hrvatski jezik postaje službeni. Nadalje, dolazi do ubrzanog razvitka grada, kulturne, materijalne i nematerijalne baštine, uključujući i velik broj građevina. Prije dolaska Austro-Ugarske, Pula je vladala Venecija, a zbog mnogih zaraznih bolesti koje opustošuju tadašnje područje, grad je skoro u cijelosti izumro.

Pula je 1853. postala glavna ratna luka. Počeo se graditi arsenal za izgradnju brodova i njihovu opskrbu te fortifikacijski sustav za obranu luke s kopna i mora. Nadalje, gradile su se vojarne, institucije, stambeni objekti. Takav urbanistički razvoj povećavao je broj poslova, a samim time javljala se potražnja za ljudskim resursima koji su svakodnevno dolazili u grad. Stoga, uslijed rastućeg broja građana kasnije se javlja potreba za zdravstvenim, kulturnim, školskim i drugim ustanovama i zgradama.

U vrijeme urbanističkog razvoja Pula je postala grad koji okuplja stanovništvo srednjoeuropskog prostora, gdje se određena kulturalna, arhitektonska raznolikost i europeizacija mogla osjetiti u jeziku, politici i drugim sferama. Dio doseljenika naselio se u obnovljene kuće na Kaštelu, Forumu, dio grada uz luku, dok se drugi dio doseljenika naseljuje u novoizgrađenim naseljima Veruda, Arena, San Martino, Zaro, ulice San Policarpo, Della Stazione, Siana, San Michele. Sukladno tome, na početku današnjeg Bulevara smjestila se Vila Monai, jedna od najpoznatijih austro-ugarskih palači u gradu. U zgradi današnjeg Doma hrvatskih branitelja nalazila se vila Marine Casino. Nadalje, u Kolodvorskoj ulici izgrađene su Vile Münz, zaslugom investitora Münza, koji je ujedno zaslužan za izgradnju natkrivene gradske Središnje tržnice i Grand Hotela Riviera. Zatim se u novoj gradskoj četvrti Veruda smjestila vila najmlađeg austro-ugarskog kontraadmirala Horthyja koji je bio ujedno i jedini Mađar koji je postao zapovjednik austrougarske flote. Nedaleko od Horthyjeve vile smjestila se vila Maximiliana Bissingena koja je danas izvrsno sačuvana, što je rijetkost za građevine iz tog povijesnog razdoblja. Također, na Verudi, u bivšoj Via Ospedale, nalazi se Vila Mendelein, kao još jedna u nizu rezidencija visoko pozicioniranih časnika mornarice. Na području Verude, odnosno na zemljištu kojem je i onda bila zabranjena gradnja, što dokazuje jer se i danas u njezinoj blizini ne nalaze mnoge kuće, izgrađena je Vila Idola. Nadalje, na lokalitetu današnjeg popularnog Circola nalazi se vila Petinelli koju su nazivali i vila Maria te naposljetku vila Rizzi, koja se smjestila na području današnjeg područja Moncanora, u Bosco

Rizzi, a pripadala je uglednom puljskom Talijanu Lodovicu Rizziju, nekadašnjem gradonačelniku.

Ključne riječi: Austro-Ugarska Monarhija, Austro-Ugarske vile, urbanistički razvoj Pule u doba Austro-Ugarske

SUMMARY

The Austrian-Hungarian Compromise created a dual monarchy, an alliance of Austrian and Hungarian state-owned communities that survived until the end of the First World War in 1918. Accepting the settlement, Croatia gets autonomy in administrative affairs, school and court systems, and Croatian language becomes official. Furthermore, there is a rapid development of the city, cultural, material and non-material heritage, including a large number of buildings. Before the arrival of Austrian-Hungarians, Pula was ruled by Venice, and due to many infectious diseases that devastate the area the city was almost completely extinct.

In 1853 Pula became the main harbor. They started building an arsenal for shipbuilding and their supply, and a fortification system for defending ports from land and sea. Further, army buildings, institutions, housing facilities were built. Such urban development has increased the number of jobs, and this is why the demand for human resources that came to town every day has appeared. Therefore, due to the growing number of citizens, there was a need for healthcare, cultural, school and other institutions and buildings.

At the time of urban development, Pula has become a city that brings together the people of Central Europe where certain cultural, architectural diversity and Europeanization could be felt in language, politics and other spheres. A part of the immigrants settled in a renovated house on the Kaštel, the Forum, a part of the city along the harbor, while the other settled in the newly built settlements Veruda, Arena, San Martin, Zaro, San Policarpo Street, Della Stazione, Siana, San Michele. Accordingly, the Villa Monai, one of the most famous Austrian-Hungarian palaces in the city, is located at the beginning of today's Bulevar. In the building of today's Croatian War Veterans House there was a Marine Casino villa. Furthermore, on the railway street, Vile Munz was built, thanks to the investor Munz, who is also responsible for the construction of the covered Central Market Square and Grand Hotel Riviera. Then, in the new town district of Veruda, was placed the villa of the youngest

Austro-biped contender Horthy, who was also the only Hungarian who became the commander of the Austro-Hungarian fleet. Not far from Horthy's villa lies the villa of Maximilian Bissingen, which is excellently preserved, and is a rare for buildings from this historical period. Also in Veruda, in the former street via Ospedale, there is Vila Mendelein another in a series of residences of highly ranked Navy Officers. In the area of Veruda, or on the land that was then forbidden to build, Vila Idola was built, which proves that there are still many houses in its vicinity today. Furthermore, in the locality of today's popular Circolo there is the villa Petinelli, which was called the villa Maria and finally the villa Rizzi, located in the area of today's Moncanor area in the woods of Bosco Rizzi, and belonged to the renowned Pula's town Lodovico Rizzi, Italian from Pula who was Pula's mayor.

Key words: Austro-Hungarian Monarchy, Austro-Hungarian villas, urban development of Pula in the Austro-Hungarian era

Sažetak prevela: Ana Pogačnik, prof. engleskog jezika